

SYLVIA SPARROCK

9. Vägar framåt: Från kolonisering till försoning

Inledning

Jag har lärt mig mycket om min och mitt folks historia genom att läsa artiklarna i vitboken och berättelserna i nomadskoleboken.¹ Mycket av det som har hänt i historien är både skrämmande och smärtsamt. Det handlar om alla de övergrepp som samer har blivit utsatta för av både staten och kyrkan. Att vi får vår historia erkänd är ett viktigt steg i en försoningsprocess, som måste syfta till att återupprätta och respektera oss samer. Det är den enda vägen till läkning och försoning.

I den här artikeln hänvisar jag till några av de artiklar och berättelser som ingår i vitboken och nomadskoleboken, men alla texterna i böckerna innehåller viktiga delar av vår samiska historia. Min artikel bygger också på andra källor, rapporter och reportage, för även om vitboken är omfattande, är den inte heltäckande. Det finns annan forskning om samernas historia och nutida situation som kan komplettera bilden. Jag tänker till exempel på den samiska forskning som bedrivs i Norge, Finland och Ryssland. Den internationella urfolksforskningen kan också bidra med perspektiv på det samiska folket i historia och nutid.

Jag hoppas att vitboksprojektet med sina publikationer väcker intresse och engagemang, både bland oss samer och hos en bredare allmänhet. Förhoppningsvis kommer också forskare att inspireras till nya insatser för att fördjupa och komplettera bilden av vår

samiska historia. Min önskan är att den samiska historien ska bli en självklar del av den »svenska« historien.

Koloniseringen har satt smärtsamma spår hos det samiska folket. Fortfarande i dag lider samiska ungdomar under konsekvenserna av koloniseringen. Jag är dock glad att märka att det finns en växande medvetenhet bland unga samer om hur den koloniala historien påverkar deras situation i dag. Nyligen publicerade min son Nejla Sparrock Jonasson följande text på Facebook:

Nåjden som bränns på bål tillsammans med sin trumma och sina av renblod bestrukna gudastatyetter. Tvångskristnade och förbjudna att använda sina egna samiska namn. Avvittringen, skattefjällspapper som brändes och »försvann«. Land som stjäls för andra gången. Lapp ska vara Lapp-politiken. Renskötare som tvångsförflyttas 100-tals mil. Skallmätningar, rasbiologi. Samebarn som tvingas gå i skola 30-tals mil hemifrån som 6-åringar och där bli tuktrade och slagna om de pratade sitt modersmål. Fjäll som tas i beslag och blir turistcentrum. Flyttleder som förgörs genom vattenkraft. Rättsprocesser om vinterbete som förloras. En rovdjurspolitik som sakta men säkert sänker renskötseln.

Vi har överlevt mycket sen den första kolonisationen.

Och vi kämpar fortsättningsvis in i det sista. Likt den vindpinade urskogen närmast fjällen. Jag är tacksam att den än finns kvar, som trygghet när vinden viner och ångesten pinar.

Har jag fel om jag tror att ångesten ibland kan vara nedärvd.

Men dom har gjort det bra, förfäderna, genom onda och goda tider.

Det ska jag också försöka med.

Jag är glad och stolt över att min son Nejla ser sammanhangen så tydligt och uttrycker dem så klart. Han är dock inte ensam bland dagens unga samer om att formulera sig kritiskt om historien och dess konsekvenser i nuet. Jag vill återge delar av journalisten PO Tidholms samtal med två samiska ungdomar, konstnären Anders Sunna och musikern Magnus Ekelund, alias Kitok, i SVT:s dokumentärserie »Resten av Sverige«. ² Anders Sunna beskriver där sin familjs situation i konflikt med den svenska staten: de har fått sina renmärken avlysta, de har blivit tvångsförflyttade och under drygt 40 år har de varit utsatta för personförföljelse. PO Tidholm undrar

vilken berättelse om det samiska folket det är som gäller. Anders svarar att det är den romantiserade historien och bilden av att samerna är ett så fredligt folk. När man väl gör uppror börjar till och med samerna själva gå emot varandra och säga: »Så här kan vi ju inte göra, vi är ju jättefredliga. Men det är också det som kan bli vår död, om vi inte gör motstånd.« Den samiske musikern Kitok säger i samma samtal att det är ett klassiskt minoritetsbeteende att man inte kan enas, utan att alla bråkar med varandra. Anders instämmer: »Ja, det är ju väldigt bekvämt, från statens sida alltså. De behöver aldrig smutsa ner händerna. Det är som att de sätter igång ett maskineri som är självgående.«

Dagens samiska ungdomar är det samiska folkets framtid. Vi vet att många får kämpa hårt för sin samiska identitet, sin samiska kultur och sin samiska näring. Vi vet också att alla inte orkar fortsätta att kämpa. Jag hoppas att det arbete som har inletts med vitboken och nomadskoleboken ska bidra till att de samer som är unga i dag får uppleva en framtid där samer tas på allvar och samiska rättigheter respekteras.

Artikeln innehåll

I den här artikeln kommer jag att behandla några av de frågor som jag uppfattar som viktiga för urfolket samerna i Sverige i dag. Vissa av problemen har Svenska kyrkan bidragit till att skapa, antingen genom självständigt agerande eller i samarbete med staten, medan ansvaret för andra problem mer entydigt faller på statsmakterna. Oavsett vilket, kan Svenska kyrkan i dag ta ansvar för sitt koloniala förflutna och bidra till att skapa bättre livsbetingelser för urfolket samerna i Sverige.

Artikeln inleds med koloniala perspektiv, där jag visar hur det koloniala förflutna fortfarande i dag gör samer utsatta. Därefter behandlar jag samers rättsliga ställning och ställer krav på ratificering av ILO-konvention nr 169 om urfolks rättigheter. Markfrågorna är en viktig del av dessa rättigheter, och som förvaltare av stora markområden kan kyrkan föregå med gott exempel genom att införa nya former för samråd. En annan viktig fråga där kyrkan kan göra skillnad handlar om repatriering och återbegravning av samiska mänskliga kvarlevor. Jag efterlyser en tydlig policy i den frågan.

Artikeln tar även upp förlusten av det samiska språket och andra problem förknippade med kyrkans och statens skolpolitik. Svenska kyrkan bör skapa förutsättningar för samer att bearbeta sina erfarenheter och återta sitt språk. Kyrkan måste också ta ansvar för de interna konflikter mellan olika samiska grupper som den så kallade kategoriklyvningen mellan renskötande och icke renskötande samer orsakat.

Artikeln mynnar ut i krav på ett fortsatt synliggörande av samernas kultur och historia, också i form av en sannings- och försoningskommission om statens koloniala relation till samerna. Där kan Svenska kyrkan spela en pådrivande roll. Artikeln avslutas med en lista på åtgärder som kyrkan måste vidta för att försoningsarbetet ska kunna gå vidare i riktning mot dekolonisering och återupprättelse.

Vad innebär kolonisering och vad medför detta för det samiska folket?

Staten och Svenska kyrkan har under lång tid koloniserat det samiska folket. Det har varit fråga om medvetna strategier och handlingar, och koloniseringsprocessen pågår fortfarande. Kolonisering innebär inte enbart att erövra och utnyttja landområden, utan handlar även om att förtrycka ett folks religion, språk, kultur, ideologi, värderingar och kunskaper. Enligt Gunlög Fur krävs det inga stora geografiska avstånd mellan kolonialmakten och de koloniserade för att man ska kunna tala om kolonialism. För henne är kolonialism i stället en process som innebär att en statsmakt ensidigt »bemäktigar sig rätten att bestämma över ett urfolks territorium, kultur och ekonomi, under förevändning att man har ett överlägset samhällssystem«. ³ Fur menar att definitionen av kolonialism också inbegriper »uppfattningar om rasmässig/etnisk och kulturell ojämlikhet mellan styrande och undererordnande folk, strävan efter politisk dominans samt fysisk och ekonomisk exploatering av urfolk«. ⁴ Det inhemska folkets normer blir nedvärderade, förändrade och till slut helt anpassade efter majoritetssamhällets normer.

På 1600-talet när stat och kyrka intog »lappmarken« – samernas traditionella land – lade man beslag på markområden och samerna tvångskristnades. Både staten och kyrkan arbetade för att omvända samerna till den lutherska tron. Enligt Gunlög Fur innebar detta att

samerna skulle förmås att överge »de trossystem, de familjestrukturer och de lagar och sedvänjor som utgjorde grunden för försörjning och samhällsliv«. ⁵ Målet var att samerna skulle inordnas som undersåtar i det svenska riket.

Den koloniala historien i Sápmi ⁶ har tagit sig många uttryck: erövring av mark- och vattenområden genom lappmarksplakat, inrättande av skattefjäll, uppdragning av odlingsgränsen och främjande av nybyggarkultur. Det handlar också om etablering av statliga inrättningar, alltifrån gruvbrytningen i Nasafjäll på 1600-talet, då samerna under hot och tvång tvingades frakta ner silvermalmen med klövjerrenar eller slädar till kustområdet för vidare transport. Det handlar vidare om gravplundring, där prästerna försåg dåtida forskare med samiska helkroppar, kranier och skelettdelar. Det handlar om förstörelse och vanhelgande av samiska kultplatser och kultföremål. Det handlar om tvångskristnande med förbud mot att tillbe andra gudar än kristendomens treenige Gud. Det handlar om att förbjuda samernas uttrycksätt genom jojken, trumman, nåjden och de samiska språken.

Samers utsatthet

På grund av den koloniala historien upplever sig många samer drabbade utan att riktigt förstå att det är det koloniala arvet som fortfarande påverkar dem. Det är som om detta genom generationer har överförts via modersmjölken. Det handlar inte bara om att vara i ett utsatt läge som minoritet, utan också om att känna sig berövad något: språket och rätten till land och vatten, och kanske framför allt självbestämmandet, att det är någon annan som dikterar villkoren för de rättigheter som man har eller inte har rätt till.

Tyvärr hör det till vanligheterna att som same och renkötselutövare utsätts för strukturell rasism, mobbning och kränkningar. Det kan handla om grova okvädningsord, men det kan lika gärna vara fråga om subtila antydningar eller skämt om lappar och renar, som sedan urskuldas för att just bara vara skämt. Och tål man inte skämt? Jag hör aldrig ordet *same* i dessa sammanhang, alltid *lapp*. Detta utövas i alla åldrar, från skolbarn till de äldre på servicehus. Jag känner till äldre samer som av andra på äldreboenden utsatts för tissel och tassel bakom ryggen, glåpord och utfrysning.

Det är inte bara samer som utsätts, utan man ger sig även på oskyldiga djur, som när renen blir föremål för människors hat mot renägare och samer. Under hösten 2015 belyste media problemet med att renägare blir bestulna och får sina renar utsatta för renplågeri. I vissa områden är detta ett stort problem som har pågått i flera decennier. Den 13 oktober 2015 sände »Kalla fakta« i TV4 ett reportage om tjuvjakt och renplågeri i Gällivare. Renägarna drabbades i dubbel bemärkelse, inte bara genom handlingarna i sig, utan också genom rättsväsendets oförmåga eller kanske ovilja att stävja problemet och skipa rättvisa. Samer utsätts för hatbrott, hot och trakasserier av alla möjliga slag, men tyvärr anmäls inte alla händelser, så statistiken innehåller stora mörkertal.

Förutsättningarna för att bedriva renskötsel blir sämre. Färre förväntas finna sin utkomst i rennäringen på grund av minskade betestrakter genom alla intrång och störningar som bidrar till minskad betestillgång. Rennäringen blir också trängd genom den statliga rovdjurspolitiken. Renskötande samer ifrågasätts för sina renskötselrättigheter. Rättigheterna kallas ofta »privilegier« (här menas jakt, fiske och »fri« skoteråkning m.m.), fast det egentligen handlar om en civil juridisk rättighet grundad på urminnes hävd.

Samernas utsatthet leder bland annat till hälsoproblem. Det är känt att samer och andra urfolk i större utsträckning än majoritetsbefolkningen drabbas av psykisk ohälsa och höga självmordstal. Sametinget har fått ett regeringsuppdrag att kartlägga samernas psykosociala ohälsa. Det är psykologen Jon Petter Stoor som har utfört kartläggningen, som blev klar i juni 2016.⁷ »Jag tycker inte att det är anständigt att ett av världens rikaste länder fortfarande har så bristfällig kunskap om urfolket«, säger han i en intervju i *Psykologtidningen*.⁸ Längre in i intervjun berättar han hur han förhåller sig till de höga självmordstalen: »Det känns alltid viktigt att bära kolt, särskilt när jag föreläser om självmord. Det handlar om respekt för de samer som inte finns med oss längre, det är en slags markering.«⁹

I många länder förknippas urfolkens psykiska ohälsa med kolonisationen. Detta var också något som nyligen lyftes fram i en artikel i den ansedda medicinska vetenskapliga tidskriften *The Lancet*. Artikeln redovisar resultat från en global studie, där även Sverige deltog. Eftersom Sverige inte har någon samisk hälsoforskning, vet

man egentligen inte särskilt mycket om hur samerna mår, vilket Sverige också har fått kritik för från FN. Per Axelsson, som har varit ansvarig för den svenska delen av studien, säger att det är »troligt att nyckeln till den psykiska ohälsan hos samer är kolonisationen«. Han menar att det handlar om ett kollektivt historiskt trauma som behöver tas om hand. Det finns dock ett särskilt problem: »Lands-tingen och sjukvården är en produkt av kolonisationen och är inte skapade av och för samer«.¹⁰

I vitboken om Svenska kyrkan och samerna finns flera artiklar som ger perspektiv på samers utsatthet i dag. Jag vill särskilt lyfta fram två artiklar som behandlar attityder till samer som lett till segregering och utanförskap. Lena Karlsson och Marianne Liliequist skriver om synen på äldre samer inom åldringsvården. De hävdar att utredningen *Fattigvården bland lapparna* från 1924 uppvisade rasbiologiska drag i sina resonemang om samerna. Utredningen härledde nämligen samernas särställning från deras »säreigna levnadsförhållanden«, som inte bara ansågs hänga samman med yrket, utan också med »deras härkomst och naturanlag beroende, egendomliga levnadsvanor och karaktärsegenskaper, så vitt skilda från den övriga svenska befolkningen«.¹¹

Uppfattningen att samerna var annorlunda än svenskar bidrog också till att det skapades särskilda »lappförsamlingar« i Jämtland-Härjedalen, en ordning som bestod i nära 200 år fram till 1941. Lars Thomasson skriver i sin artikel att samerna utestängdes från inflytande i både lappförsamlingarna och de reguljära församlingar som dessa utgjorde bihang till. Thomasson karaktäriserar lappförsamlingarna på följande sätt:

De hade inget kyrkoråd och inte heller någon föreskrift om kyrkostämma. Samerna deltog inte i den reguljära församlingens kyrkostämmor eller prästval eller över huvud taget i några frågor kring kyrka och skola. De stod med andra ord helt utanför det gängse samhällslivet i sina hemsocknar och kommuner.¹²

Eftersom samerna var mantalsskrivna i icke-territoriella lappförsamlingar, hade de inte heller någon rösträtt. Detta har lämnat historiska avtryck som påverkar samerna än i dag.

ViviAnn Labba Klemensson skriver i sin ledarartikel »När ska nya stigar trampas?« i *Daerpies Dierie*, nr 4, 2015, om samhällets och

privatpersoners attityder till samerna: om hatet mot renar och renskötande samer, om kränkningar som löpt över flera generationer, om attityder och värderingar som snabbt förs över från generation till generation, om strukturer i samhället som osynliggör och medverkar till icke-berättigande och har bristande respekt för samer och samiska frågor. »Det är handling som visar vägen. Det är dags för det nu, staten Sverige«, skriver Klemensson. Jag skulle vilja tillägga: Det är också dags för Svenska kyrkan att skrida till handling.

Kyrkan och ILO-konvention nr 169

Det kändes som om jag fick en kraftig spark i mellangärdet, en sådan som gör att man tappar andan för en stund. Kort därefter kändes smärtan som om den kom från kinden, som blev brännande, het och röd. Det var en skamkänsla, en påminnelse om att jag varit dum nog att sätta min tillit till Svenska kyrkan anno 2014. »Vad var det vi sa?« ekar orden i mina öron. Det är ord från dem som tvivlar på kyrkan och härmad får vatten på sin kvarn. Varför engagera sig i kyrkan efter alla oförrätter som kyrkan och statsmakten medverkat till, både historiskt och i nutid? Och jag som hade försvarat mitt engagemang som samisk ledamot i Samiska rådet i Svenska kyrkan och försökt förklara för mina mistroende släktingar, vänner och övriga samer att det nu minsann är andra tider som råder. Jag hade försvarat en kyrka som står upp för medmänsklighet, rättvisa och demokrati, en kyrka som vill stärka urfolkens och minoriteternas rättigheter, en kyrka som inte vill fortsätta att gå i de förtryckande fotspår som historien trampat upp. Min åsikt och förhoppning hade varit – och är fortfarande – att man lättare vinner framgång genom att vara delaktig på samhällets alla nivåer och arenor än att vara marginaliserad i utanförskap.

Det jag försöker beskriva är mina känslor och reaktioner när nyheten om Svenska kyrkans ställningstagande om urfolket samerna kom. Det gällde beskedet att kyrkomötet den 18 november 2014 hade beslutat att inte anta motion 2014:4, »Stöd samernas rättigheter«. ¹³ Motionen uppmanade kyrkomötet att besluta om att uppdraga till kyrkostyrelsen att uppvakta regering och riksdag till stöd för ratificering av FN-stadgan om urfolkens rättigheter. Motionen röstades ner.

Till kyrkomötet 2015 lämnades ånyo en motion i ärendet, »ILO-konvention 169«. ¹⁴ Även denna gång var förslaget att kyrkomötet skulle besluta om att uppdra till kyrkostyrelsen att uppvakta regering och riksdag till stöd för en ratificering av konventionen. I september 2015 behandlade kyrkolivsutskottet motionen och beslutade att föreslå kyrkomötet att bifalla motionen, ¹⁵ vilket också blev kyrkomötets beslut den 17 november 2015. ¹⁶

Varför är det nu så viktigt att ILO-konvention nr 169 ratificeras? Samerna är ett urfolk i Sverige och samernas traditionella användning av marken för renskötsel, jakt och fiske är skyddad i grundlagen. Samernas rätt att bruka marken inom renskötselområdet är en civil juridisk rättighet grundad på urminnes hävd.

Den koloniala historien i »lappmarken«, alltifrån starten och fram genom tiden, har än i dag konsekvenser för den samiska befolkningen. Det handlar om rätten till mark och vatten, om självbestämmande, om rätten att äga och driva sina egna frågor. Victoria Tauli-Corpus, FN:s särskilda rapportör för urfolksrättigheter, hävdar att just rätten till självbestämmande är den rättighet som har blivit mest kränkt sedan kolonialtiden:

Självbestämmande handlar om rätten för ett folk att själv bestämma sin politiska status och sin sociala, kulturella och ekonomiska utveckling. Nationalstater kan vara rädda för att just den artikeln ska leda till underminering av den territoriella integriteten och suveräniteten. Men någon rätt till så kallad »lösrivelse« handlar inte självbestämmanderätt om. Självbestämmande för urfolk gäller autonomi innanför existerande gränser och inte att bilda en egen stat. ¹⁷

ILO-konvention nr 169 tillkom år 1989, för snart 30 år sedan. Sverige deltog aktivt i arbetet med framtagandet av konventionen, men den svenska staten har ännu inte ratificerat konventionen och är därmed inte bunden av dess bestämmelser. Norge och Danmark har däremot anslutit sig till konventionen, medan frågan är lagd på is i Finland.

Konventionen är en central del av urfolksrätten och syftar bland annat till att motverka diskriminering av samer och andra urfolk. De stater som ratificerar konventionen ska vidta särskilda åtgärder för att samer och andra urfolk ska kunna fortsätta att bruka och leva på den mark där de traditionellt har bott och verkat. Konven-

tionen syftar till att säkerställa urfolksrätten så att urfolken själva får avgöra i vilken grad de vill behålla sin kulturella och politiska identitet. Den ska skydda urfolken från icke frivillig assimilering, vilket är ett erkännande av urfolkens behov av att bevara och utveckla sin identitet i fråga om sådana kulturella uttryck som religion, språk och traditioner.

Konventionen innehåller bestämmelser om urfolks rätt till *samaråd och delaktighet i beslut* som kan komma att påverka dem. Detta innebär till exempel att delta i samråd om användning, förvaltning (även av naturtillgångar) och bevarande av traditionella urfolksområden.

Svenska statens mineralpolitik med den generösa minerallagen som ger utländska prospekteringsbolag (med vinstintressen som knappast beskattas i Sverige och mycket begränsade åtaganden för att återställa marken efter avslutad verksamhet) undersökningstillstånd för prospektering av urfolket samernas traditionella marker måste ses över så att samernas marker skyddas mot intrång och miljöförstörrelse. Det är i stort sett omöjligt för en areell näring att hävda sig mot gruvnäringens markintrång. Mot stora gruvbolag som omsätter miljarder och skapar arbetstillfällen i glesbygdsområden väger samernas rättigheter lätt. Tyvärr har vi sett flera skräckexempel på gruvbolag som har gått i konkurs och lämnat efter sig markområden som är förgiftade och förstörda för lång tid framåt. Det är dags att svenska staten skärper lagstiftningen om gruvdrift och andra intrång inom samernas traditionella marker så att samernas urfolksrättigheter skyddas.

Sverige har anslutit sig till flera konventioner och infört lagar som skyddar och stärker mänskliga rättigheter och urfolksrättigheter. Att Sverige, som ofta uppfattas som ett föregångsland, ännu inte har ratificerat ILO-konvention nr 169 har kritiserats av flera internationella instanser som FN:s råd för mänskliga rättigheter, FN:s rasdiskrimineringskommitté, Europarådets kommission för mänskliga rättigheter och Europarådets kommission mot rasism.

Ratificeringen av ILO-konvention nr 169 är en viktig symbolfråga som tydligt visar svenska statens inställning till sitt eget urfolk och dess rättigheter. Konventionen är en central del av den internationella urfolksrätten. Att inte vilja ratificera konventionen ger signaler till omvärlden om hur Sverige behandlar sitt eget urfolk och hur

mänskliga rättigheter och urfolksrättigheter ska efterlevas. Riksdagens och regeringens inställning till det samiska urfolket i Sverige har faktiskt indirekt betydelse för urfolksrättigheterna globalt.

I dag är statsrådets argument för att inte ratificera ILO-konvention nr 169 att man i stället håller på att utarbeta en nordisk samekonvention. Huruvida detta blir bra eller inte kan jag i dagsläget inte bedöma, men den nordiska konventionen är inte lika grundläggande i fråga om urfolksrättigheter. För att säkerställa det samiska urfolkets rättigheter är det hög tid att Sverige tar sitt ansvar och ratificerar ILO-konvention nr 169.

Att Svenska kyrkan äntligen vid kyrkomötet 2015 fattade beslut om att uppvakta riksdag och regering till stöd för ratificering av ILO-konvention nr 169 är mycket välkommet. Det är också glädjande att ärkebiskop Antje Jackelén offentligt har fört fram kravet på ratificering.¹⁸ Genom kravet på statlig ratificering tar Svenska kyrkan ansvar för sitt koloniala förflutna och bidrar förhoppningsvis till att skapa en starkare rättslig ställning för urfolket samerna i framtiden. Det krävs dock att kyrkan fortsätter att följa upp frågan tills ratificeringen kommer till stånd.

Svenska kyrkan som förvaltare av statens mark – stiftens skogar

Svenska kyrkan är Sveriges femte största förvaltare av skog och mark med en total areal på nästan 400 000 hektar. Skogarna finns över hela landet och utgör en del av de så kallade prästlönetillgångarna, som också omfattar jordbruksmark och värdepapper.¹⁹

Hur gick det då till när kyrkan fysiskt anlades i lappmarken? För att kunna försörja sig fick de präster som bosatte sig i lappmarken tillgång till mark. Sådan mark kom att kallas prästbord. »Prästborden i Lappmarken var i allmänhet mycket stora, eftersom de måste rymma såväl fiskevatten som naturslättermarker, precis som nybyggarnas ägor«, skriver Gudrun Norstedt.²⁰ Detta innebar att hela lappskatteland, eller åtminstone delar av dem, kunde omvandlas till prästbord. Exakt hur detta gick till vet vi inte, eftersom det är svårt att hitta överlåtelsehandlingar. Norstedt förmodar dock att prästborden inrättades i samband med att kyrkplatserna anlades och fick fastboende präster.

Kyrkans markinnehav utgörs av stora arealer inom samebyarnas året-runt-marker,²¹ dessutom i fjällnära skog. Denna skog är oerhört viktig för rennäringen, eftersom den innehåller urskog med växande lavar som är ett viktigt tillskott till renbetet. När det råder stora snödjup och snön är hårt packad, är hänglaven den absolut viktigaste födan för renarna. Den har räddat många övervintrade renar i den fjällnära skogen. Den fungerar även som föda för renar under våren när det inte finns så mycket annat att tillgå.

Svenska samernas riksförbund (SSR) rekommenderar Svenska kyrkan att certifiera sitt skogsinnehav inom renskötseområdet enligt FSC-standarden och därmed också erkänna samiska rättigheter till land och vatten. FSC (Forest Stewardship Council) arbetar för att världens skogar ska brukas på ett hållbart sätt, miljömässigt, socialt och ekonomiskt. Kyrkans skogar är i dag FSC-certifierade i samtliga stift utom i renskötseområdesstiften Luleå och Härnösand! »En certifiering av kyrkans skogar belägna inom renskötseområdet skulle inte bara tillgodose delar av de samiska rättigheterna utan också innebära en stor symbolisk betydelse«, hävdar SSR:s förbundsordförande Jörgen Jonsson.²²

Sedan kyrkan lösgjordes från staten vid millennieskiftet har kyrkans ekonomiska förutsättningar förändrats. Av besparingsskäl sker i dag sammanslagningar av församlingar och pastorat samt avyttring av kyrkor, prästgårdar och församlingshem. Även kyrkans skog säljs ut, inte bara genom skogsavverkningar, utan också i form av markförsäljningar. Detta får konsekvenser för rennäringen, särskilt om skogen säljs till mer aktiva markägare med mindre förståelse för rennäringen. Det finns exempel på att samebyar har tvingats köpa mark från skogsbolag för att säkerställa viktiga betesområden för sina renar.

I september 2015 utkom Svenska kyrkan med en rapport.²³ Det är ett bra dokument som behandlar viktiga frågor. Mina förväntningar är att kyrkan som förvaltare av statens mark tar sitt ansvar utifrån rapportens frågeställningar som sammanfattningsvis lyder: »Vad ska Svenska kyrkan som markägare göra?« respektive »Vad skulle Svenska kyrkan kunna göra ytterligare med stöd av ILO-konvention nr 169?« En viktig fråga gäller samråd om hur marken ska användas inom renskötseområdet. I rapporten gör Marie B. Hagsgård följande konstaterande: »De samråd som sker med samerna

om markanvändningen i renskötseområdet lever inte heller upp till kraven enligt den internationella rätt som Sverige åtagit sig att följa.«²⁴ Rapporten är ett viktigt verktyg för en förändring av kyrkans förhållningssätt gentemot samerna. Vad betyder då samråd och på vilka villkor sköts samråden i dag?

I dag inbjuds rennäringens företrädare till samråd eller informationsmöten av företag som vill göra intrång i renbetesland. Definitionen av samråd varierar, liksom i vilket skede i processen som samebyn inbjuds till samrådsmöten. Det händer att inbjudan till samråd kommer sent i processen – rennäringen har »glömts bort« – och nu vill man skyndsamt sätta i gång projekten. Argumenten för projekten är ekonomiska och handlar om arbetstillfällen och företagsamhet. Det finns i regel mycket begränsad förståelse för den samiska näringen, som väger ekonomiskt lätt i jämförelse. Rennäringens representant får en obekväm roll som bromskloss och nejsägare. Tidspressen gör kanske att man accepterar något som båda parter förstår kommer att få negativa konsekvenser för de samiska intressena.

Ibland kan det handla om att ta ställning till flera projekt. Att tvingas prioritera vilket område som är viktigast att bevara blir då som att välja mellan pest eller kolera. Det kan också vara svårt att övertyga motparten om att något är särskilt viktigt ur rennäringssynpunkt, eftersom kunskaperna om rennäringen är bristfälliga, ja närmast obefintliga. Detsamma gäller insikterna i urfolksrätt.

På olika håll i Sápmi tvingas samerna strida för sina rättigheter, till och med inför svenska domstolar. Det är inte alltid att kampen leder till framgång, men några domar har varit till fördel för rennäringen. Just nu pågår Girjasmålet, där samebyn Girjas och SSR redan 2009 väckte talan mot staten om rätten till jakt och fiske på samebyns betesområde i fjällen. Tingsrättens dom den 2 mars 2016 gick på samebyns linje. Fallet har överklagats och kommer upp i hovrätten under 2017.²⁵

Just nu väntas besked om huruvida det blir etablering av gruvan i Gállok/Kallak, Jokkmokks kommun. Sametinget har antagit en gruvpolicy som kräver större respekt för samernas rättigheter som urfolk.

I väntan på att ILO 169 och Nordisk Samekonvention ratificeras och implementeras i svensk lag anser Sametinget att ett moratorium för all exploatering i Sápmi ska råda. Alla naturresurser över och under jord inom samernas traditionella landområden, tillhör det samiska folket. Detta tydliggörs bl.a. i Urfolksdeklarationens artikel 26.²⁶

Det är dags att införa nya former för samråd i Sápmi. Förvaltningen av världsarvet Laponia är en fungerande modell för samråd, som är fullt möjlig att implementera för markförvaltningen i hela renskötselområdet. I Laponia har förvaltningen överlåtits till den lokalt förankrade föreningen Laponiatjuottjudus, en ideell förening som bildades år 2011. Föreningen består av samebyarna i Laponia, Jokkmokks och Gällivare kommuner, Länsstyrelsen i Norrbottens län och Naturvårdsverket. I styrelsen har de samiska representanterna majoritet. Alla beslut fattas i samförstånd, konsensus, vilket innebär att frågorna diskuteras tills alla parter blir överens om vilka beslut som ska fattas.²⁷

Laponiamodellen är ett gott exempel på att det går att hitta nya former för samråd och därmed förändra förvaltning och skötsel av fjäll och naturvärden – om bara viljan finns. Att samerna är i majoritet i beslutande organ och att besluten fattas i samförstånd skapar förutsättningar för att samernas rättigheter respekteras. Svenska kyrkan bör införa liknande former för samråd om förvaltningen av sina skogar och arbeta för att Laponiamodellens principer får genomslag i hela renskötselområdet.

Repatriering av samiska mänskliga kvarlevor

Samiska mänskliga kvarlevor har blivit upptagna ur gravar på kyrkogårdar, men det har även förekommit plundring av samiska gravar i fält. I flera fall var det präster som fungerade som dörröppnare, som samarbetade med och försåg vetenskapsmän med likdelar. Nyligen har forskare funnit att de så kallade Rounala-kranierna är kvarlevor efter samer. Detta innebär att frågan om återbegravning har aktualiserats på nytt. Historiska museet, där kranierna har förvarats, har tidigare sagt nej eftersom kraniernas ursprung har varit oklart. Nu har saken kommit i ett annat läge.

Samiska kvarlevor finns på ett flertal statliga och privata museer och arkivinstitutioner, både inom landet och utomlands. Dessa

mänskliga kvarlevor bör få »komma hem« till sin rätta miljö och få en värdig begravning och viloplats. Det finns en enskild åtgärd av stark reell och symbolisk kraft för oss samer som Svenska kyrkan kan vidta för att försoningsprocessen mellan samerna och Svenska kyrkan ska kunna gå vidare. Det är att Svenska kyrkan klart uttalar att samiska mänskliga kvarlevor som förvaras på museer och andra institutioner ska repatrieras och återbegravas och att kyrkan aktivt medverkar till att detta sker. Denna enda åtgärd skulle i konkret handling visa att Svenska kyrkan menar allvar med försoningsprocessen mellan samerna och Svenska kyrkan. Kyrkan kan påverka staten i frågan genom att tillsammans med samisk representation skyndsamt utarbeta en policy för repatriering och återbegravning av samiska mänskliga kvarlevor.

Det förlorade språket

Det var i skolan som modersmålet gick förlorat för många samer. Där var det mer eller mindre förbjudet att tala samiska. För de flesta blev det ett fullständigt språkbyte med undervisning på ett främmande språk som i början måste ha varit helt obegripligt. Jag har hört talas om att man i smyg talade samiska med sina syskon eller kamrater. Det hände att de samiska eleverna bestraffades för att ha talat samiska. Förutom den åga som skolpersonalen utdelade kom prästen varje fredag för att bestraffa eleverna för veckans överträdelser, och till dessa hörde att man hade talat samiska. Det har min Aehtjie (far) berättat.²⁸ Statens dåtida politik var att eliminera det samiska språket. Att samerna ansågs vara en lägre stående ras innebar en nedvärdering av det samiska folket, och dit hörde givetvis även språket.

En av konsekvenserna av språkpolitiken blev att samiska föräldrar försökte underlätta för sina barn genom att överge samiskan och enbart prata svenska för att barnen skulle klara sig bättre i det svenska samhället. I dag finns forskning som visar att flerspråkighet stimulerar barns utveckling på flera plan till skillnad från tidigare teorier som förordade att man skulle undvika tvåspråksinlärning i tidig ålder. Numera uppmuntras till flerspråkighet, men inom barnomsorg och skolundervisning finns begränsade möjligheter till detta.

I mitt arbete som språkkonsulent har jag drivit projekt för att försöka häva språkhinder.²⁹ Det handlar om att de som behärskar språket ska gå från att vara passiva talare till att bli aktiva talare. Det handlar också om att de som är i en inlärningsfas ska våga använda språket och inte låta sig hindras av rädsla för att uttrycka sig fel inför mer avancerade språkanvändare. Det handlar inte minst om att komma över skamkänslor för att inte kunna tala samiska perfekt eller skuldkänslor över att inte kunna mera samiska. Identitet och språk hör samman.

Ett annat projekt som Samiskt språkcentrum har drivit är ett mentorsprogram för samiska språkstuderande på universitetsnivå. Där fick varje språkstuderande tillgång till en språkmentor. Mentorerna var modersmålstalare och flera av dem hade gått i nomadskola på 1930- och 1940-talen. Vid projektets uppstartsträff visade de sig ha ett stort behov av att berätta sina nomadskoleminnen och sin egen språkhistoria. Berättelserna innehöll bitterhet över att de genom skolsystemet hade berövats sitt modersmål. Det fanns smärta över hur språket hade nedvärderats av andra och hur skamligt det hade varit att prata samiska. De berättade om sorgen över att ha förlorat sitt språk, över att vara analfabeter i sitt eget modersmål, och de uttryckte sin längtan efter att kunna läsa och skriva samiska. Deras historier blev lyssnade till av gruppen som bekräftade minnena och känslorna utifrån liknande upplevelser. Någon kände skuldkänslor över att inte ha överfört språket till sina barn i den utsträckning som hade varit önskvärd. Någon som hade lyckats behålla språket bar på skuldkänslor gentemot den som helt hade förlorat det samiska språket.

Många sörjer sitt förlorade språk och är frustrerade över att inte staten med sin utbildningspolitik tar sitt ansvar och ställer till rätta den skada som åsamkats dem. Svenska kyrkan var i högsta grad delaktig i den språkpolitik som fördes under 1900-talet, och därför delar kyrkan ansvaret för att ge samer reella möjligheter att ta tillbaka sitt språk.

Ständig hemlängtan

Skolsystemet med lappskolor, nomadskolor och arbetsstugor har präglat generationer av samer, på både gott och ont. Till nomad-

skolorna kom de renskötande samernas barn som 6–7-åringar. De tillbringade hela sin uppväxt borta från hemmet, åtskilda från föräldrar och andra personer i hemmiljön som var viktiga för dem. Barnen avskildes också från samiska värderingar och traditionella kunskaper. De fick endast resa hem vid jul- och påskloven. Man kan säga att barnen flyttade hemifrån när de började skolan.³⁰

Många samiska barn har känt en stark motvilja mot att gå i statens och kyrkans skolor långt hemifrån. Redan på 1600-talet försökte barn rymma från Skytteanska skolan i Lycksele. Nicolaus Lundius har berättat att när barn skulle hämtas till skolan, uppstod »sådan gråt, att barnen gråta och föräldrarna gråta, under stundom rymma de ifrån till sina föräldrar igen«. ³¹ Detta skedde på 1670-talet, men barn har försökt rymma från skolinternaten också i senare tid. Det hör jag ofta berättas när jag samtalar med de senaste generationernas nomadskolebarn.

Jag är också ett nomadskolebarn och tillhör dem som flyttade hemifrån till nomadskola. Skolgången medförde en ständig hemlängtan som följde mig långt upp i vuxen ålder. Jag kunde inte förstå varför söndagar var förknippade med missmod. Inte förrän jag blev medveten om anledningen, att söndagar innebar avresa från hemmet till internatet,³² kunde känslan släppa taget om mig. Jag förundras fortfarande över att den kunde påverka mig så länge.

Det narrativa minnet, berättelserna, är en del av vårt förflutna. Minnet sätter sig också i våra kroppar, i vårt förhållande till naturen. Genom att berätta våra föräldrars berättelser för vi vidare våra traditioner och knyter ihop historien med framtiden. Berättelserna blir till vapen mot det koloniala förtryck som vi utsatts för från statens och kyrkans sida. När jag berättar om min fars upplevelser från åren i nomadskolan och hans förhållande till kyrkan, får jag svar på mina egna upplevelser och känslor.³³

Det finns ett stort behov av att få berätta sin historia, dela sina skolminnen och sätta ord på sina svåra upplevelser och känslor. Behovet att få berätta finns även hos dem som inte »fick« gå i nomadskolan, eftersom den endast var avsedd för barn till renskötande samer. Svenska kyrkan har under 2016 gett ut en bok där tidigare elever i nomadskolan berättar sina skolminnen.³⁴ Arbetet med nomadskoleboken har pågått parallellt med vitboksprojektet, och båda bokprojekten ingår i försoningsarbetet mellan Svenska kyrkan

och samerna. Boken om nomadskolan har varit viktig för alla inblandade, och många samer har kunnat känna igen sig i bokens berättelser. Arbetet med att lyfta fram och bearbeta tidigare elevers erfarenheter av nomadskolan får inte stanna vid en bok. Svenska kyrkan måste i samråd med samiska representanter skapa förutsättningar för fortsatta samtal där läkning och försoning kan äga rum. Sådana samtal måste bygga på en vilja att återupprätta och skapa en jämlik relation till samerna.

Ett splittrat folk

Samerna blev uppdelade mellan stater med riksgränser som delade familjer och släkter. Tvångsförflyttningar skedde av samer och renhjordar. Samer delades in i olika kategorier. De indelades i fjäll- och skogslappar, renskötande och icke renskötande samer, hel- och halvsamer. Detta är en komplex fråga och det kan vara svårt att bedöma hur den ska hanteras i nutid. Diskussionen förs i dagens interna och externa samepolitiska debatt. Går det att skipa rättvisa utan att någon part hanteras ofördelaktigt? Hur ska frågan hanteras och av vem? Det är viktigt att belysa historien och det är lika viktigt att belysa verkligheten från olika håll.

Vitbokens artiklar behandlar många av de övergrepp som har begåtts mot det samiska folket under en period av flera hundra år. Artiklarna belyser myndigheternas syn på samerna, också den kategoriklyvning mellan renskötande och icke renskötande samer som kom att präglade 1900-talets lagstiftning för skola och rennäring. Kategoriklyvningen innebar bland annat att de renskötande samerna fick en egen skolform, den så kallade nomadskolan, där barnen fick sämre undervisning än majoritetsbefolkningens barn, medan övriga samer skulle gå i vanliga svenska folkskolor och bli svenskar. En annan konsekvens av kategoriklyvningen var att rättigheterna till land och vatten knöts till de renskötande samerna.

I vitbokens artiklar läggs tonvikten på att de samer som har stått utanför samebyarna har fråntagits rättigheter genom renetbeslagarna. Vitboken saknar artiklar som belyser lappbyarnas, sedermera samebyarnas, renskötarnas och deras organisationers ständiga kamp mot staten och kyrkan för att försvara de samiska rättigheterna. Det är samma kamp i dag för rennäringen och de

samiska rättigheterna som på 1800-talet och 1900-talet. Utan de renskötande samernas kamp hade det inte varit självklart med den grad av autonomi som råder i dag.

Kategoriklyvningen mellan renskötande och icke renskötande samer har skapat motsättningar mellan olika samiska grupper. Detta är djupt beklagligt. Den frustration och vrede som många samer känner, bör dock inte gå ut över andra samer, utan i stället riktas mot kyrkan och staten som har skapat den situation som fortfarande präglar det samiska samhället. Kyrkan bidrog till att legitimera kategoriklyvningen ideologiskt, och nomadskolan tillkom på kyrkans initiativ. Därför har kyrkan ett ansvar för att bidra till en utveckling som också kan läka sår inom det samiska kollektivet.

Både renskötande och icke renskötande samer har farit illa av kyrkans och statens politik. De renskötande samerna har ofta känt sig ensamma och utsatta i sin kamp för de samiska rättigheterna, särskilt i tider när den samiska kulturen har haft låg status också bland samerna själva. De renskötande samerna behöver få känna att deras kamp inte har varit förgäves, utan att deras insatser blir erkända också av andra samer. Lika viktigt är att de samer som på grund av kategoriklyvningen saknar rätt till land och vatten får bekräftelse på att deras kamp för upprättelse är berättigad. Personligen har jag förståelse för deras kamp.

Motsättningarna mellan olika samiska grupper är ytterst påtagliga konsekvenser av kyrkans och statens koloniseringspolitik och här måste staten och kyrkan ta sitt fulla ansvar för en dekoloniseringsprocess för det samiska folket. Det behövs ett försoningsprogram som tar sikte på både interna och externa relationer. En fortsatt försoningsprocess mellan Svenska kyrkan och samerna måste alltså omfatta också de motsättningar som kyrkans politik har skapat mellan olika samiska grupper.

Vägen framåt – att lyssna på samiska röster

Att Sverige tidigare försökte framstå som en homogen nationalstat med ett folk, ett språk och en kyrka, där allt avvikande skulle avvecklas och rensas bort, har fått konsekvenser som är kännbara för samer än i dag. Ärkebiskop Antje Jackelén skriver på följande sätt i förordet till vitbokens vetenskapliga antologi:

Ja, det är nödvändigt att gräva upp gamla orättvisor för att granska vad som hände och varför. Utan detta går det inte att nå fram till upprättelse och försonade relationer. Och ja, många gjorde nog så gott de kunde. Men fel blev det ändå. Såren, smärtan, skammen, självföraktet, vreden och alla svåra minnen är verkliga. De kan inte nonchaleras av en kyrka som vill leva i Jesu Kristi efterföljd.

Det gjorda kan inte göras ogjort, men det går att lära sig av tidigare generationers misstag. Genom att lyftas fram, tydliggöras och bearbetas kan minnen få andra roller. Inte genom att glömmas, utan genom att belysas, kan orättvisor bearbetas.³⁵

Det finns många modeller som behandlar hur ett försoningsarbete kan genomföras. Det centrala är att alla parter som försoningen berör är delaktiga i processen och att sanningen kommer fram och blir erkänd. Därför är det viktigt att skapa trygga rum så att de kränkta känner tillit och vågar berätta. Det är också viktigt att de som berättar blir lyssnade till och bekräftade. Tore Johnsen beskriver, i sitt bidrag till den här boken, fyra steg i en försoningsprocess. Det handlar om *erkännande*, att tala sant om historien, *ånger*, att beröras av historien, *återupprättelse*, att reparera det som förstörts, och *förlåtelse*, att lämna fiendebilder och tankar på hämnd.³⁶ Johnsen framhåller att det är »viktigt att erkänna det faktum att traumatiska erfarenheter ofta kan ha destruktivt inflytande över flera generationer«. Den insikten leder till följande slutsats: »Försoningsarbete i en urfolkskontext bör därför genomföras utifrån ett flegenerationsperspektiv.«³⁷

Ett försoningsarbete måste börja med att Svenska kyrkan ändrar sina attityder mot samerna. Jag samtalade en gång med en erfaren samisk politiker och frågade honom vad kyrkan i dag borde göra för att ändra sina attityder mot samerna. Han sa att kyrkan och dess företrädare först och främst borde stiga ned från den piedestal som man fortfarande sitter på. Kyrkans företrädare måste förändra sin nedlåtande hållning och sluta klappa samerna på huvudet som man fortfarande gör.

En del av det koloniala arvet är att Svenska kyrkan har ansett sig veta vad som är bäst för samerna. Det är dags att kyrkan och dess företrädare verkligen börjar lyssna på samerna och ta dem på allvar. Då handlar det också om att lämna en passiv roll som betraktare och ställa sig på samers sida. Kyrkan har genomgående stått på stor-

samhällets och maktens sida och nästan aldrig ställt sig på samers sida. Stillatigande har man betraktat hur samers kultur och livsrymme har beskurits. Kyrkan bör ta ansvar för denna »tystnadens politik« genom att nu ställa sig på samers sida och försvara samiska rättigheter.

Daniel Lindmark och Olle Sundström skriver i sin avslutande artikel i vitboken om hur kyrkan har intagit en passiv hållning i många samiska frågor.

Antologins artiklar är visserligen i huvudsak inriktade mot kyrkans aktiva handlande, men det skulle kunna finnas lika stor anledning att diskutera de tillfällen när kyrkan stillatigande har betraktat exempelvis hur de renskötande samerna blivit alltmer trängda av beslut om konkurrerande markanvändning i form av jordbruk, skogsbruk, vatten- och vindkraftsutbyggnad och gruvsdrift. Kyrkans passivitet är förmodligen ett lika stort problem som de aktiva handlingarna.³⁸

Lindmark och Sundström för fram tanken att kyrkans passivitet kanske hör samman med »en svagt utvecklad vilja att lyssna till samiska röster och faktiskt ta dem på allvar«. ³⁹ Nu har kyrkan möjlighet att välja en annan väg.

En viktig åtgärd som Svenska kyrkan kan vidta för att göra samiska röster hörda inom kyrkan är att skapa hållbara strukturer för samisk representation och samiskt kyrkoliv. Strukturerna ska vara så självklara att verksamheten inte blir beroende av enskilda personers engagemang. De samiska rösterna ska inte tystna bara för att eldsjälur lämnar sina uppdrag. Samisk kompetens måste säkras på samtliga nivåer inom Svenska kyrkan så att samiskt kyrkoliv inte enbart företräds av icke-samisk expertis.

Jag vill ge ett exempel på hur lätt de upparbetade modellerna kan raseras. Eva Teilus Rehnfeldt i Österbäck, Funäsdalen, är en av de samiska eldsjälur som har medverkat till att bygga upp samiskt kyrkoliv inom Svenska kyrkan.⁴⁰ I dag är hon en uppgiven åskådare till den nedmontering av det verk som hon bidragit till att skapa. I hennes stift finns inte längre någon samisk arbetsgrupp eller samisk referensgrupp, inte heller det samiska resurs- och utvecklingscentrum som skulle ersätta den samiska arbetsgrupp som hon var ordförande för. »Jag tycker det är sorgligt att man inte tog till vara

den kompetensen vi byggde upp«, säger hon i en intervju i Sameradion.⁴¹ Detta exempel visar tydligt hur skör Svenska kyrkans struktur i samiska frågor är. Det behövs alltså hållbara strukturer för att säkra samisk kompetens inom Svenska kyrkan.

Samernas historia måste erkännas och synliggöras

Det är många i Sverige som inte känner till samisk kultur och historia, eftersom utrymmet för det samiska är näst intill obefintligt inom skolundervisningen. Även samerna själva saknar ofta kunskap om sin egen kultur och historia. Vår samiska historia har inte fått ta plats. I stället har den tystats ned och fallit i glömska. Att få människor att glömma sin historia är uppenbarligen en av kolonialismens strategier för att åstadkomma underkastelse. Genom nedvärdering av annat ursprung och annan kultur än majoritetssamhällets assimileras minoritetens värderingar till majoritetens. I många fall har detta inneburit försök till osynliggörande och utplåning av hela urfolk.

Det är viktigt att veta sina rötter och sitt ursprung. Det gäller alla. Då känner man sig stark i sin självkänsla och trygg i sitt väsen. Man är någon. Då vågar man ställa krav och opponera sig vid exempelvis diskriminering och särbehandling. Men samernas närvaro och historia erkänns fortfarande inte, varken i samhället eller i skolan, även om läroplanen säger att det ska undervisas om urfolket samerna och övriga nationella minoriteter. Undervisning om samernas kultur och samhälle är helt beroende av enskilda lärares intresse och kunskaper. Många lärare saknar helt kunskaper om det samiska, och det händer till och med att samiska elever får hålla lektion om samer och samisk kultur för sina klasskamrater till exempel i samband med Samefolkets dag den 6 februari.

En nödvändig strukturförändring handlar om upprättelse av samerna genom att Sveriges historia skrivs om så att samernas historia synliggörs. Det innebär bland annat att historien om hur svenska staten intog lappmarken måste komma in i läroböckerna i historia. Samernas historia måste bli likvärdig med den svenska historia som i dag ingår i lärarutbildningen och skolundervisningen.

Nomadskoleboken och vitboken med dess populärvetenskapliga sammanfattning utgör lovvärda försök att berätta en historia

som för många har varit okänd. Böckerna kan förhoppningsvis bli viktiga kunskapskällor både för samerna själva och för en bredare allmänhet. Det räcker dock inte med dessa böcker. Samisk kultur och historia måste synliggöras i många olika sammanhang. Svenska kyrkan har ansvar för att lyfta fram och sprida kunskap om samernas kultur och historia i olika delar av sin verksamhet.

En förutsättning för att Svenska kyrkan ska kunna sprida kunskap om samernas kultur och historia är att det görs satsningar på utbildning i samiska frågor för kyrkans personal och andra företrädare. Men det behövs ytterligare utbildning. Samerna behöver dekoloniseras. Genom koloniseringen har även samernas tankestrukturer förändrats. Vi samer har länge levt under förhållanden där olika delar av vår kultur har nedvärderats – traditionell kunskap, språk, ideologi, normer och värderingar. För att överleva har vi tvingats anamma storsamhällets normer och värderingar. Asta Mitkijá Balto och Gudrun Kuhmunen skriver att det föreligger ett behov av omskolning genom dekoloniseringsprocesser som befriar både tanke och sinne.

Kolonisering av medvetandet lär samer och andra urfolk att se sig själva och sina samhällen genom »vita linser«, med »de andras« glasögon. I den omvända processen ligger självbestämmandets fokus på att motverka kolonisering och att främja dekolonisering genom att åter sätta urfolkets egna värderingar och kulturyttringar i centrum, och även att reflektera över hur koloniseringsprocessen haft påverkan på tanke och förståelse.⁴²

Dekolonisering innebär bland annat att vi blir medvetna om och tar tillbaka vårt kulturella arv, så att vi kan använda det för att återuppbygga det som har gått förlorat. För att detta ska kunna ske, krävs satsningar på utbildning och insikt om betydelsen av utbildning och omskolning i den egna kulturen.

Om Svenska kyrkan menar allvar med att göra upp med den koloniala historien och dess fortsatta grepp om tanke och sinne, måste man tillsammans med samiska organisationer satsa på utbildning för dekolonisering, som också innebär respekt för samisk traditionell kunskap.

Upprätta en sannings- och försoningskommission

Staten har genom tiderna genomfört många utredningar i samiska frågor som inte lett någon vart i de stora frågorna inom samepolitiken. Det är hög tid att staten inrättar en sannings- och försoningskommission som Sametinget och diskrimineringsombudsmannen har föreslagit. Det är inte tillräckligt med en statlig utredning som får direktiv från regeringen. Nej, det är nödvändigt att en kommission får större självständighet än så. En kommission bör inrättas enligt principerna i FN:s urfolksdeklaration. »Samerna behöver vara med och utforma och definiera kommissionens uppdrag«, skriver ärkebiskop Antje Jackelén och jag i en debattartikel i *Dagens Nyheter* den 6 mars 2016.

En sannings- och försoningskommission behövs för att grundligt kartlägga och dokumentera de övergrepp, försummelser och diskriminerande åtgärder som har förekommit från statens sida. Det handlar om att utreda frågor om skuld och ansvar. En sannings- och försoningskommission skulle innebära att det arbete som har påbörjats för att synliggöra den samiska historien skulle fortsätta. Men inte nog med det. En kommission skulle också innebära ett viktigt steg för samernas återuppriktelse. Ärkebiskop Antje Jackelén har i olika sammanhang uttalat sig till förmån för en sannings- och försoningskommission. För att en sådan ska komma till stånd är det angeläget att Svenska kyrkan fortsätter att driva på i frågan.

Vad behöver kyrkan göra?

Som vitboksprojektets styrgrupp uttrycker det, får lanseringen av vitboken »inte uppfattas som en slutpunkt, utan snarare som en startpunkt«. ⁴³ Jag hoppas att vitboken kommer att ge en samlad bild av kunskapsläget och inspirera till vidare forskning. Redan i dag finns dock tillräcklig kunskap för att det ska vara möjligt att ta betydelsefulla steg framåt. Avslutningsvis vill jag därför ta upp några punkter där Svenska kyrkan behöver göra insatser för att en försoningsprocess ska kunna gå vidare i riktning mot dekolonisering och återuppriktelse.

- * Svenska kyrkan måste kliva fram och ändra sitt förhållningssätt från att vara en passiv betraktare till att bli en aktiv aktör i frågor

som rör det samiska folket, den samiska kulturen och de samiska näringarna.

- * Svenska kyrkan måste ställa sig på samernas sida och hävda urfolkets rättigheter. Det handlar till exempel om mänskliga rättigheter, diskrimineringsfrågor och markrättighetsfrågor. En annan viktig fråga är hållbar förvaltning av samernas marker, exempelvis vid gruvexploatering och vatten- och vindkraftsutbyggnad. Ett gott exempel var beslutet att stödja och uppmana staten till att ratificera ILO-konvention nr 169. Kyrkan måste fortsätta att driva på staten i dessa frågor.
- * Svenska kyrkan måste utveckla samrådsförfarandet i frågor som rör kyrkan och de samiska näringarna enligt kyrkans egen rapport och samers uttryckliga vilja. Kyrkan bör tillämpa Laponia-modellens principer vid samråd om användningen av sina egna marker och arbeta för att dessa ska få genomslag i hela renskötselområdet.
- * Svenska kyrkan måste fortsätta att driva urfolksfrågor i olika sammanhang, både nationellt och internationellt. Därmed kan samernas ställning som urfolk stärkas.
- * Svenska kyrkan måste fortsätta att arbeta för att det ska inrättas en sannings- och försoningskommission om statens koloniala relation till samerna.
- * Svenska kyrkan måste tydligt ta ställning för att samiska mänskliga kvarlevor som förvaras på museer och andra institutioner ska repatrieras och återbegravas och aktivt medverka till att detta sker. Kyrkan bör arbeta för att påverka staten i frågan genom att tillsammans med samisk representation skyndsamt utarbeta en policy för repatriering och återbegravning av samiska mänskliga kvarlevor.
- * Det behövs ett försoningsprogram som tar sikte på det samiska samhällets interna och externa relationer. En fortsatt försoningsprocess mellan Svenska kyrkan och samerna måste även omfatta

de motsättningar som kyrkans politik har skapat mellan olika samiska grupper.

- * Svenska kyrkan måste förändra sitt koloniala förhållningssätt gentemot samerna. Därför är det viktigt att arbeta med maktstrukturer inom kyrkan. Samerna måste tilldelas självbestämmande i sina egna frågor. Detta innebär bland annat att samer måste få egen representation med beslutanderätt inom Samiska rådet i Svenska kyrkan, i kyrkofullmäktige, i stiftsfullmäktige och i kyrkomötet. Samiska rådet i Svenska kyrkan måste ges större inflytande än att endast vara ett samrådande organ.
- * Det måste upprättas en handlingsplan för samiska frågor inom Svenska kyrkan och utarbetas strategier för samiskt kyrkoliv på nationell nivå, stiftsnivå och församlingsnivå.
- * Svenska kyrkan måste ta ansvar för sin delaktighet i den språkpolitik som staten förde under 1900-talet. Kyrkan måste bidra till att skapa reella möjligheter för samer att ta tillbaka sitt språk.
- * Det är viktigt att samer och samiska språk inkluderas i församlingsinstruktioner samt att intentionerna kommer till genomförande. Det är till exempel angeläget att man anordnar samisk barnverksamhet och samiska gudstjänster med kontinuitet.
- * Svenska kyrkan måste systematiskt verka för rekrytering av samisk personal inom samtliga kategorier, alltifrån tillfälliga projektarbetare till biskopar.
- * Svenska kyrkan måste aktivt arbeta med utbildning av samiska präster, diakoner och andra medarbetare. Det krävs också att man gör insatser för att öka samers förtroende för kyrkan så att samer utbildar sig för arbete inom kyrkan.
- * Det måste genomföras utbildning och fortbildning inom Svenska kyrkan på samtliga nivåer – församlingsnivå, stiftsnivå och nationell nivå – om samiska språk, samisk kultur och samisk historia utifrån ett samiskt urfolksperspektiv.

- * Svenska kyrkan måste tillsammans med samiska organisationer arbeta med dekoloniserande utbildning av samer. Denna frigörelseprocess handlar om att sätta urfolkets egna värderingar och kulturyttringar i centrum samt att stimulera reflektion över hur kolonisationen har påverkat tanke och förståelse.
- * Samtalsgrupper och studiecirkel behöver skapas, där unga och äldre kan mötas för samtal om konsekvenserna av generationers kränkningar och utbyte av idéer om vägar framåt. Särskild uppmärksamhet måste ägnas åt samers erfarenheter från nomadskolan.

Det behövs ett kunskapscentrum, liknande det i Kanada, för insamling av dokumentation av övergrepp och kränkningar av samer. För att samiska röster ska komma fram behövs det symposier och samtalsgrupper.
- * Svenska kyrkan måste engagera sig i opinionsbildande projekt för att öka kunskapen om samerna och deras kultur och motverka spridning av fördomar och kränkande attityder. Sådana projekt kan bedrivas i samarbete mellan Svenska kyrkan, det samiska samhället och forskarsamhället.

GEAINNUT OVDDUSGUVLUI

Koloniseremis soabadeapmái

Dán kapihttalis mon giedahalan moadde ášši man oainnán leat dehálaččat eamiálbmogiidda, sámiide Ruotas. Muhtin váttisvuoda maid Ruota girku lea leamaš mielde ja ráhkadan, iežas láhttema bokte dehe ovttasbarguin stáhtain, ja ovddasvástadus iežá váttisvuodaide čielgasit šaddá stáhtafámuid ášši. Beroškeahhtá dan, Ruota girku otne sáhtta váldit ovddasvástadusa iežas koloniála vásanaiggis ja veahkehit ráhkadit buoret eallindiliid eamiálbmogii sámiide Ruotas.

Kapihttal álgá koloniála geahčastagas, gos mon vuosehan got dat koloniála vássanaigi ain otná beaivvi bidjá sámiid hearckes dillái. Ja dan manjil mon giedahalan sámiid rievttelaš sajádaga ja gáibidan ratifiserema ILO-konvenšuvnna nr 169 eamiálbmogiid rivttiid hárrái. Eananvuogatvuodat lea dehálaš oassi dán vuoigatvuodain, ja dego hálldaheaddji stuorra eananguovlluin Ruota girku sáhtta vuosehit buori ovdamearkka ja ásahit ođđa vugiid ráđđadallamiidda. Okta iežá dehálaš ášši gos girku sáhtta dahkat earu lea repatrierema ja ođdasit hávdadit sámi olmmošlaš bázahusaid. Mon váillahan čielga policy dien áššis.

Kapihttal váldá maid ovdan sámigiela massima ja iežá váttisvuodaide mat leat čadnon girku ja stáhta skuvlapolitihkii. Ruota girku berreša ráhkadit eavttuid sámiide meannudit iežas vásahusaid ja váldit iežas giela ruovttoluotta. Girku ferte maid váldit ovddasvástadusa dain siskkil riidduin daid sierra sámi joavkkuid gaskkas maid dan nu gohčoduvvon kategoriijaludden boazobargiid ja boazohis sámiid gaskkas lea dagahan.

Kapihttala boadus lea gáibáduš joatkkašahtti čalmmustahttin sámiid kultuvrras ja historjjás, ja maidái gáibáduš duohtavuoda- ja soabadankommišuvdnii mii čilge stáhta koloniála gaskavuoda sámiid vuostá. Dies Ruota girkus sáhtta lea jodiheaddji rolla.

Översättning till nordsamiska av Miliana Baer

DÁJMA ÁVDDÁLIJGUOVLLUJ

Kolonialiserimis sábadussaj

Tjállagin giehtadaláv moadda ássje majt árvustaláv ájnnašin Sáme álgoálm mugij Svierigin. Svieriga girikko l oassálasstám vissa váj- vijda, juogu de iesjrádálasj dájma baktu jali aktisasj bargon stáhtajn, gá ávdásvásstádus ietjá vájvijs tjielggasappot gulluji stáhtafámojda. Juska mij, de Svieriga girikko uddni máhtta ávdásvásstádusáv váldet ietjas kolonialalasj vasseájges ja oassálasstet buorep viessomvidju- rijda sáme álgoálm mugij Svierigin.

Tjála álgaduvvá kolonialalasj perspektijvaj, gánná vuosedav gáktu kolonialalasj vasseájge vil uddnik sámijt fámoduhtta. Ságastaláv dan mañhela sámij riektálasj sajadagáv ja rávkav ILO-konvensjávna nr 169 nanustahttemav álgoálm mugij riektáj birra. Ednamássje li dáj riektáj ájnas oasse, ja stuorra ednamdajvaj tjuottjodiddjen Svieriga girikko máhtta ávdđágávvan gá adnegoahta áda vuogijt aktisasj bargguj. Ietjá ájnas ássje gánná girikko máhtta rievddadisáv dahkat guosská sáme ulmusj bátsidusáv ruopptotdoalvvomij ja áda- sishávdđádussaj. Rávkav tjielgga njuolgadusáv dan ássjen.

Tjála aj ságastallá sáme giela massemav ja ietjá vájviijt aktidum girikko ja stáhta skávlápolitijkajn. Svieriga girikko birri sámijda ávdeldimijt dahkat ietjasa vásádusájt dāmajdit ja ietjasa gielav ruopptotváldet. Girikko háhttu aj ávdásvásstádusáv váldet sisnjás rijdojs umasslágásj sáme juohkusij gaskan majt náv gáhtjodum juo- gostjuolldem dagáj sámijda gejn la sebrulasjvuoha tjielden ja gejn ij la sebrulasjvuoha tjielden.

Tjála báhtusav vaddá rávkalvissaj sámij kultuvra ja histárjá tjal- mostahttemij ávdđáljguovlluj, aj sádnusvuoha- ja sábaduskom- misjávna hámen stáhta kolonialalasj gasskavuoda birra sámijda. Svieriga girikko máhtta dan ássjen ávdđáljguovlluj barggat.

Översättning till lulesamiska av Barbro Lundholm

GEAJNOE BÅETIJE BEAJJAN

Koloniseringen luvhtie maahtadimmien vuestie

Daennie tjaalegisnie manne tjaalam naakene gyhtjelasij bijre mah vihkeles aalkoealmetjidie saemide Sveerjesne. Muvhth dejstie dâeriesmoerijste Sveerjen gærhkoe buektiehtamme, muvhtene oktegimsie daam dorjeme jallh staaten aktesne, seamma aejkien goh diëdte jeatjah dâeriesmoeri bijre staatefaamohkh oktegimsie vaalteme. Seamma guktie, Sveerjen gærhkoe maahta dan biejjien diëdtem vaeltedh dej beeli koloniseringen bijre jih buerebe jielemem aalkoealmetjidie Sveerjesne buektiehtidh.

Tjaalegen aalkovistie koloniaale vâajnoste vuesehtem, gusnie manne tjaalam dej beeli koloniseringe annje dan biejjien nâake saemide. Dan mænngan tjaalam saemiej reaktaj bijre jih kriëbpesjem ILO- konvensjovnem 169 dâhkasjehtedh aalkoealmetji reaktan bijre. Dajven gyhtjelassh vihkeles boelhke reaktijste, jih goh utnije stoorre dajvi bijjelen Sveerjen gærhkoe maahta âvtelen vaedtsedh orre vuekiej mietie barkedh. Jeatjah vihkeles gyhtjelasse mejnie gærhkoe âadtje barkedh lea saemiej daektide bââstede buektiehtidh jih vihth dejtie juvledh. Manne sijhtem tjelke politihkem dan bijre vuejnedh.

Tjaalegisnie aaj tjaalam guktie mijjieh saemiengielem dasseme jih jeatjah dâeriesmoeri bijre gærhkoen jih staaten skuvlepolitihken gaavhtan. Sveerjen gærhkoe tjoevere nuepie saemide buektiehtidh guktie saemieh âadtjoeh dââjrehtsi gujmie barkedh jih gielem bââstede vaeltedh. Gærhkoe aaj diëdtem tjoevere vaeltedh dan tsælloen bijre bâatsoesaemiej jih saemiej gaskem gieh eah bâatsoesjytine.

Tjaalege kriëbpesjimmine orreje bætije vâajnojne saemien kulturen jih histovrijen bijre, dovne saetnies- jih maahtadimmie-moenchtsinie staaten koloniaale ektiebarkojne saemiej vuestie. Daesnie Sveerjen gærhkoe âadtje eadtjohkelaakan barkedh dam aamhtesem skraejriehtidh.

Översättning till sydsamiska av Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa